

Tres epístoles: Joan Ramon Ferrer, Jordi de Centelles i Ferran Valentí (1450-1462)¹

Antoni Cobos Fajardo

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Filologia Clàssica
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Abstract

These unpublished letters written by JR Ferrer between 1450 and 1462 offer new informations for the biography of this humanist from Barcelona. We discover, for example, that he was accused of being impotent by the solicitor Antoni Vinyes and by his daughter, and that he had two daughters, one from a romance in his youth and the other with his wife. There we also find for verses of a poem so far unknown, *De infortuniis*, and finally we learn about his contacts with Italian humanists, the most outstanding of them being Guarino Veronese.

La lectura directa dels manuscrits que ens han transmès l'obra de l'humanista barceloní Joan Ramon Ferrer és imprescindible si volem arribar a un millor coneixement tant de la seva vida com de la seva obra, i molt més si tenim en compte la precarietat de les dades que en tenim. Fruit d'aquesta lectura són les tres cartes inèdites que avui presentem: la primera (1450) és de Joan Ramon Ferrer a Jordi de Centelles i fou presentada pel mateix Ferrer en un judici on aquest es defensava de l'acusació d'impotència presentada pel notari Antoni Vinyes i la seva filla. Al final de la carta, Ferrer envia salutacions per a amics comuns d'ell i de Jordi de Centelles, entre els qui destaca Guarino Veronese. Les cartes segona i tercera corresponen a una consulta jurídica que l'humanista mallorquí Ferran Valentí dirigeix a Joan Ramon Ferrer, amb la resposta del barceloní (1462).

Creiem que la publicació d'aquestes cartes, a més d'aportar noves dades sobre l'ambient cultural que es respirava a Barcelona a mitjan segle XV, representa un esglaó més en l'estudi de la biografia de Ferrer, sobretot pel que fa a les seves relacions personals, per la qual cosa potser fóra bo de fer una ullada breu a la seva biografia.

Joan Ramon Ferrer, de qui ja va parlar el seu contemporani Pere Miquel Carbonell a l'obra *De uiris illustribus catalanis*², va néixer a Barcelona dins del

1. En la realització d'aquest treball m'he servit de l'ajut de la DGICYT PB 93-0543.
2. Edició a cura de M. VILALLONGA, *Dos opuscles de Pere Miquel Carbonell*, Barcelona, 1988. La biografia feta per Carbonell ha estat punt de referència obligat per als pocs estudiosos que s'han apro-

primer quart del segle xv i el termini *post quem* per a la seva mort és l'octubre de 1487³.

Després d'estudiar dret civil a Bolonya, on es doctorà l'any 1451, va tornar a Barcelona i allí va compaginar la seva tasca de jurista, de la qual tenim nombrosos testimonis⁴, amb una intensa activitat literària, activitat que no es limità a les obres de tema jurídic, ja que va conrear gèneres molt diversos: poesia, assaig, gramàtica, etc. La major part d'aquesta obra, però, roman encara inèdita, i una bona part d'ella o bé no ha arribat fins a nosaltres o bé es conserva de forma molt fragmentària. Aquesta n'és la relació:

De caire jurídic conservem un *De antiquitate legum* (1448), també titulat *Super legum Digestorum origine*; una *Renuntiatio matriculae iurisconsultorum*, (1462?); dos llibres de *Consilia* (1462 i 1468)⁵. També tenim notícia, gràcies a Carbonell i al mateix Ferrer, d'altres obres fins ara no localitzades: *De quaestionibus iuridicis extemporalibus*, *Semita iuris Canonici*, *Semita iuris ciuilibus* i *Aurea Decreti*⁶.

De tema evidentment gramatical és el Tractat *De pronomibus suiue natura* (1477), potser la seva obra més important, feta a imitació de Lorenzo Valla⁷. També va escriure un resum de les *Elegantiae* de Valla, l'*Elegantiarum Breuiarium*, avui perdut.

pat a la figura de Ferrer, com ara TORRES AMAT, F.: *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836, p. 245-246; AMADOR DE LOS RÍOS, J.: *Historia crítica de la literatura española*, Madrid, 1969 (ed. facsímil de la de Madrid, 1865), vol. VI, p. 401-410; CASAS HOMS, J.M.: «Tratado de los pronombres de Juan Ramon Ferrer», *Scriniúm*, fasc. VIII-X (1953), p. 9-13; DE BROCA, G.M.: *Historia del derecho de Cataluña*, Barcelona, 1918, (reimp. 1985), p. 398, i també a «Juristes i juriconsults catalans dels segles XIV-XV», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, III (1909-1910), p. 483-515 (494); MADURELL, J.M.; RUBIÓ, J.: *Documentos para la Historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*, Barcelona, 1955, p. 56-58; vegeu també ALBERTÍ, *Diccionari biogràfic*, Barcelona, 1969, (vol. II, p. 204), i l'article de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, «Ferrer, Joan Ramon», a càrrec de PONS GURI, J.M. Ara per ara, els treballs més complets sobre Ferrer són el de VILALLONGA, M.: *La literatura llatina a Catalunya al segle xv*, Barcelona, 1993, p. 93-97; i el de COBOS, A.: *Joan Ramon Ferrer: De sui natura (1475). Aproximació biogràfica, edició crítica, estudi i traducció*. Treball de Recerca llegit a la Universitat Autònoma de Barcelona el febrer de 1995.

3. Quan, juntament amb els advocats Vilana, Andreu Solzina i Joan May, és consultat sobre un afer de Gaspar Anglesí; vegeu VICENS VIVES, J.: *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, Barcelona, 1937, p. 104; COBOS, A.: *Joan Ramon...*, p. 5.
4. VILALLONGA, *La literatura...*, p. 93; COBOS, A.: *Joan Ramon...*, p. 4.
5. Per a una descripció més àmplia de cada obra vegeu VILALLONGA, M.: *La literatura...*, p. 94, i a COBOS, A.: *Joan Ramon...*, p. 10.
6. El propi Ferrer és qui ens facilita aquesta informació al volum I dels *Consilia*, a la carta introductòria dedicada als estudiants de Lleida (ms. 70 de la Biblioteca de la Universitat de Càller, p. 1 de la primera numeració), on diu: «Tametsi, doctissimi iuuenes, iam *De quaestionibus iuridicis extemporalibus* libellum et magnum uolumen *Semitam iuris Canonici* nuncupatum, ubi omnia domini Nicolai de Sicilia opera reportata sunt, absoluerimus et magnam partem *Semitae iuris ciuilibus*, ubi Baldi opera reportantur, fecerimus *Aureaque Decreti*, tam textuum quam glosarum conscripserimus». Com que la carta està signada a Barcelona el 13 de gener de 1462, hem de concloure que les dues primeres obres, ja acabades, són anteriors a aquesta data, i les altres dues, posteriors.
7. Ms. 70 de l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona, la segona part de l'obra, *De sui natura*, ha estat editada per COBOS, A.: *Joan Ramon...*

De la producció poètica de Ferrer, Carbonell destaca la *Mariade* o *De uita et laudibus Virginis Mariae*, en hexàmetres (vegeu *infra*), i un llibre d'*Aphorismi*, versió mètrica dels *Aforismes* d'Hipòcrates i dels *Comentaris* de Gal·liè, amb alguns afegits propis de Ferrer, obra que fins ara es considerava perduda, però de la qual hem pogut localitzar una dotzena de versos⁸; també conservem un poema *In laudem Ioannis Pages*, un epigrama *In laudem Michaelis Carbonelli*, un *Sirventesch*, en català, i fragments d'un poema en hexàmetres titulat *Politica*⁹, a més, és clar, dels quatre versos del poema *De infortuniis*, inclosos dins la carta a Centelles que avui presentem.

Les obres *De laudibus scientiarum* i *Triumphorum regionum summario*, avui perdudes, posen fi a aquesta relació que caldrà anar ampliant i matisant, esperem, amb noves troballes.

La primera de les epístoles objectes d'estudi és de Joan Ramon Ferrer a Jordi de Centelles; ja hem dit que, tal i com el propi autor ens recorda al títol que encapçala l'epístola, va ser presentada com a prova excusatòria en un judici de Ferrer contra el notari barceloní Antoni Vinyes i la seva filla Serena. El nostre juriscònsult havia trencat els capítols matrimonials amb Serena i es negava a tornar el dot; per la seva banda, la noia i el seu pare l'acusaven d'impotència i frigidesa, acusació falsa, ja que, fruit d'uns «pecats de joventut», Ferrer va tenir una filla. En efecte, Jordi de Centelles, a partir d'un vers del poema *De infortuniis* de Ferrer («Doncs de jove no vaig conèixer els plaers juvenils»), li comenta amb to irònic: «Què diràs de les dues dones amb qui vas jeure i de la filla que vas tenir d'una d'elles?».

L'estructura de la carta és força simple. Ferrer, el *iuuenis scholaris* de l'epístola¹⁰, intenta defensar-se del retret que li ha fet Jordi de Centelles sobre les seves aventures amoroses. Els arguments són diversos: en primer lloc, aquest no ha conegut els plaers juvenils¹¹, i en segon lloc, l'afer va ser molt efímer i, ràpidament, Ferrer va tornar a dedicar-se a l'estudi, com diu als altres tres versos del *De infortuniis* (§3); finalment perquè, sempre segons l'autor, «aquell estudiant, lliurat només a l'estudi, va ser provocat en amors per aquelles dones, una de les quals era de tal bellesa que podia commoure un sant» (§ 4). A més, segons ell, pràcticament no li van deixar cap altra opció, ja que hi va ser dut per un servent, perquè «aquelles

8. Els versos, que tenim en estudi i que esperem donar a conèixer ben aviat, són inclosos a la *Renuntiatio matriculae iurisconsultorum*.

9. Aquests quatre poemes han conegut recentment diverses edicions, vegeu *supra*, nota 4.

10. En efecte, al manuscrit hi ha una nota marginal de mà de Ferrer sobre el mot *scholarem*: «qui est Ioannes Raimundus Ferrarii, qui scribit quique dicti operis fuit ordinator quique etiam honestatis causa fingit quemdam scholarem esse».

11. Per la seva condició eclesiàstica, Jordi de Centelles, conegut sobretot com a traductor al català de l'obra *De Dictis et factis Alphonsi regis* d'Antonio Beccadelli, el Panormita, era fill bastard del primer comte d'Oliva, Francesc Gilabert. El 1461 és esmentat com a rector d'Oliva i Almenara, el 1471 era mestre de capella ordinari del rei Ferran de Nàpols, i més tard conseller seu; morí el 1496. Per a més informació, vegeu ANTONIO BECADELLI, el Panormita, *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, versió catalana del segle XV de Jordi Centelles, edició a cura d'E. Duran, establiment del text llatí per M. Vilallonga, apèndix *Relacions del Panormita amb la Corona d'Aragó*, per J. Ruiz Calonja, Barcelona, 1990.

dones portaven de mala gana i a disgust el fet que la flor juvenil de l'estudiant, acompanyada d'encís, d'humanitat i de gentilesa, s'escolés sense l'acostumat plaer dels amors» (§ 4). A partir d'aquí els esdeveniments es precipiten, la narració dels fets ocupa tot el § 5, que traduïm sencer:

Així doncs, l'estudiant, colpit per l'ardent sageta de Cupido, es dirigeix a la més jove i bonica i la pretén. Al començament és rebutjat amb una certa admiració, després és acceptat, finalment aconseguix tot el que és possible en l'amor, excepte allò que és el més agosarat i vergonyós. I potser també ho podia haver aconseguit si hagués avantposat el plaer corporal a l'espiritual. Llavors la segona dona, que era estimada per un amic molt impetuós de l'estudiant, per tal de no quedar-se sense tastar un goig tan oportú, a la nit, nua, assalta l'estudiant també nu a la seva habitació. Ell, ferm, de cap manera vençut per una temptació tan gran, per no traïr el seu amic, la rebutja. A l'endemà li comenta a l'amic, n'obté el seu permís. La nit següent, quan es escomès per segona vegada, Venus és celebrada. Ella crema amb tanta passió, que obre a l'estudiant mil camins de plaer, i durant tota una setmana vol oferir només amb ella sacrificis a Venus, deixant Pal·las una miqueta de costat. L'estudiant, que volia tornar a gaudir molt i durant molt temps d'una abundància de plaers tan gran que havia de ser incompatible amb la religió cristiana, amb els preceptes dels filòsofs i amb la veritable glòria, ja que aquesta no pot aconseguir-se sense una gran dedicació a l'estudi, i com que a canvi d'un plaer vilíssim i momentani havia rebutjat els plaers més valuosos i duradors, seguint els millors consells d'Hèrcules, d'Eneas i de Plató, va abandonar aquells i es va dedicar tot ell a l'estudi i a la ciència.

Els paràgrafs següents són farcits de passatges moralitzadors i edificants de Plató, Ciceró, Virgili i Aristòtil.

En l'acomiadament final, Ferrer aprofita per enviar salutacions a alguns amics comuns: Francesco d'Arezzo, Andrea de Sicília, Guarino Veronese, Vicari (?), Ausiàs Puig, Andrea Sart i a tots els estudiants napolitans i sicilians.

La carta està signada a Bolonya el 12 de juny de 1450.

Deixant de banda la qüestió purament anècdotica i la narració estricta dels fets, la carta ens ofereix algunes dades molt interessants sobre Joan Ramon Ferrer que creiem dignes de comentar. En primer lloc hem de destacar la troballa, tot i que molt minsa, de quatre versos d'un poema, *De infortuniis*, fins ara desconegut i que ni tan sols esmenta Pere Miquel Carbonell, almenys explícitament¹². D'altra banda, pel títol de la carta ens assabentem que el nostre autor, després de trencar els capítols amb Serena, va casar-se i va tenir una altra filla (*ex uxore honesta*). També, per l'expressió «*Italiam repeto*», podem conjecturar que abans de l'estada a Bolonya, testimoniada des del 1445 fins al 1451, any en què es doctorà (vegeu *supra*), Ferrer ja havia estat a Itàlia, fet molt probable perquè l'any 1448, a l'obra *De antiquitate legum*, el barceloní és descrit pels seus professors de Bolonya com a «*uirum ingenii singularis*»¹³, i en aquesta carta, datada el 1450, el nostre autor s'identifi-

12. Carbonell parla de «molts poemes dispersos en diversos volums» (VII. ALLONGA, M.: *Dos opuscles...*, p. 71), sense cap altra indicació.

13. FERRER, J.R.: *De antiquitate legum*, ms. 614 de la Biblioteca Nacional de Catalunya, f. 47v..., vegeu COBOS, A.: *J. R. Ferrer...*, p. III.

ca, com hem vist, amb un «iuuenis scholaris». Més difícil és saber a quina ciutat va estudiar amb anterioritat: la mateixa Bolonya, Nàpols...¹⁴; nosaltres, si hem de guiar-nos pels personatges esmentats a l'epístola i que tot seguit comentarem, ens inclinem per la ciutat de Ferrara.

Pel to de la carta, irònic i seriós alhora, és evident que entre Ferrer i Centelles hi ha una molt bona relació, que va més enllà de l'estrictament literària. Quant als personatges a qui Ferrer envia salutacions, aquests hi apareixen sota una triple distinció; en primer lloc tres humanistes italians (professors seus?): Francesco d'Arezzo, Andrea de Sicília i Guarino Veronese, «doctissimis eminentissimisque uiris»; després, sembla que en un nivell inferior, hi trobem Vicari, Ausiàs Puig i Andrea Sart (companys d'estudis?); finalment, com acabem de veure, una salutació general per als estudiants napolitans i sicilians.

No cal dir que hi sobresurt el gran Guarino Veronese (1374-1460), instal·lat a Ferrara des del 1429 fins a la seva mort¹⁵. No és, en canvi, el primer que és esmentat, honor que correspon a Francesco d'Arezzo o Francesco Accolti (1418-1486), que va ensenyar a diverses ciutats d'Itàlia, entre d'altres a Bolonya de 1440 a 1445 i a Ferrara cap a l'any 1450, data de la nostra carta¹⁶. Andrea de Sicília és Andrea Barbazza de Messina, mort a Bolonya el 1481, i que també havia ensenyat a les ciutats de Ferrara, Sena i Bolonya¹⁷. Es pot veure, doncs, quina és la població italiana més probable, sinó de la primera estada de Ferrer, sí almenys de la residència de Centelles l'any 1450. Pel que fa als altres personatges esmentats a la carta, Ausiàs Puig podria ser el futur cardenal Ausiàs Despuig, mort el 1483¹⁸. No hem pogut identificar ni Vicari (en el cas que sigui un nom i no pas un càrrec) ni Andrea Sart¹⁹.

Si gràcies a l'epístola a Centelles podem conèixer millor les relacions personals i literàries de Joan Ramon Ferrer a Itàlia, gràcies a la correspondència amb Ferran Valentí veurem la relació amb altres humanistes catalans, entre els qui destaca, evidentment, el mallorquí traductor de les *Paradoxa* de Ciceró.

El contingut de les dues cartes és el següent: Ferran Valentí demana a Ferrer la seva opinió sobre una qüestió legal que afecta el dot i l'herència de l'esposa del mallorquí, un problema que el preocupa especialment i en el qual té més interès

14. Cal no oblidar que Ferrer havia escrit, tot i que no ha arribat fins a nosaltres, un *De regiorum triumphorum summario*, que probablement tenia com a tema l'entrada triomfal del rei Alfons a Nàpols l'any 1443.

15. Vegeu SABBADDINI, R.: *Guarino Veronese, Epistolario*, Venècia, 1919.

16. TIRABOSCHI, *Storia della letteratura italiana*, Milà, 1833, p. 38-42. Accolti fou professor d'un altre gran humanista català, Jeroni Pau, vegeu VILALLONGA, M.: *Jeroni Pau, Obres*, Barcelona, 1986, vol. I, p. 39.

17. RODOLICO, *Siciliani nello studio di Bologna*, Palerm, 1895, p. 88-90, també va ser professor de Jeroni Pau, VILALLONGA, M.: *Jeroni...*, I, 37.

18. VILALLONGA, M.: *Jeroni...*, I, 97.

19. No apareixen esmentats ni al llibre de RYDER, A.: *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous*, Oxford 1976; ni a SORIA, A.: *Los humanistas de la corte de Alfonso el Magnánimo*, Granada, 1956; ni a PELÁEZ, M.: *Catalunya després de la guerra civil del s. xv*, Barcelona, 1981.

que en la transcripció d'Aulus Gel·li: «Prefereixo escriure't d'aquelles coses que em són urgents, per tal que m'aconsellis, que no pas com si s'hagués acabat la còpia d'Aulus Gel·li, en aquest moment tan difícil que us afecta. Et demano, benvolgut Joan, que em diguis la teva opinió, ja que l'assumpte és meu i meva és la causa». La resposta de Ferrer, farcida de citacions legals, planteja diverses possibilitats per calcular el dot i la llegítima que corresponen a la dona de Valentí.

No ens detindrem, però, a analitzar el problema legal que s'hi planteja²⁰, sinó que volem cridar l'atenció sobre alguns fragments que ofereixen una molt bona informació sobre la biografia del jurista barceloní. En efecte, al § 8, cap al final de la carta, Ferrer escriu:

I això és, honoradíssim baró, el que em semblava que s'havia de dir sobre el que ara em demanes, respectant sempre l'opinió més docta i prestigiosa d'algué altre, mots que si els analitzes detingudament, em perdonaràs i posaràs davant dels teus ulls, per excusar-me, no només el tractament de judicis, sinó també la composició mètrica de l'obra *De uita et laudibus Virginis Mariae*. El teu Donat sobre Terenci, ja és acabat, després es transcriurà Aulus Gel·li, si es pot aconseguir.

Aquí Ferrer esmenta la seva obra *De uita et laudibus Virginis Mariae*, també coneguda com a *Mariade*, en la qual ens diu que estava treballant l'any que va escriure aquesta carta (1462). És un poema en hexàmetres citat per P. M. Carbonell que fins fa ben poc es donava per perdut i del qual van aparèixer versos escampats dins d'altres obres del barceloní²¹.

També crida l'atenció la referència a la còpia i la transcripció de manuscrits, una afeció tan pròpia dels humanistes italians, que van aconseguir «exportar» a Catalunya, gràcies a homes com Ferrer i Valentí, en una etapa molt primerenca d'assimilació de les noves tendències vingudes de la península itàlica. A més, les dues obres que apareixen a la carta, el comentari de Donat a Terenci i les *Nits Àtiques* d'Aulus Gel·li, eren molt difícils de trobar a Itàlia ben entrat el segle XV²².

20. Problema que, dit sigui de passada, sembla que es va resoldre favorablement en favor de l'esposa de Valentí, Elionor de Demet, com es pot veure pel testament de l'humanista mallorquí, transcrit per MORATÓ, J.: *Ferran...*, p. 150.
21. Alguns han estat editats per COBOS, A.: «Una mostra de poesia neo-llatina al segle XV a Catalunya: Joan Ramon Ferrer», dins les *Actes del XIè. Simposi d'estudis clàssics (La Seu d'Urgell-Andorra, 20-23 octubre 1993)*, en premsa. Justament, aquest és un dels punts clau per rebutjar definitivament l'existència de dos Joan Ramon Ferrer contemporanis: l'un jurista, autor dels *Consilia* i les obres jurídiques; l'altre gramàtic, autor del *De pronomibus*, ja que Ferrer cita aquesta composició seva a totes dues obres, i també a d'altres llocs.
22. El comentari de Donat sobre Terenci va ser descobert per Aurispa a Magúncia l'any 1434, com indica SABBADINI, R.: *Storia e critica dei testi latini*, Hildesheim-Nova York, 1974, p. 206. En la transmissió de l'obra de Donat van jugar un gran paper Guarino Veronese i Antonio Panormita. El llibre va arribar a Ferrara l'any 1438 (SABBADINI, R.: *Storia...*, p. 222). És molt temptador pensar que fou aleshores que Ferrer va conèixer aquesta obra, si considerem la hipòtesi que hem proposat sobre l'estada del barceloní a Ferrara i si considerem també la relació del nostre autor amb Guarino. D'altra banda, és prou coneguda la relació entre el Panormita i Ferran Valentí (MORATÓ, J.: *Ferran...*, p. 10). Pel que fa a Aulus Gel·li, Guarino en té un, encara que mutilat, a Ferrara el 1430 (SABBADINI, R.: *Storia...*, p. 331).

Igual que havia fet a la carta a Centelles, aquí Ferrer envia salutacions a amics comuns d'ell i de Valentí, es tracta de Bartomeu Veri²³ i d'Antoni Busquets tots dos mallorquins.

Així doncs, i ja per acabar, creiem que amb les noves dades que van sorgint sobre la personalitat de Joan Ramon Ferrer, la seva obra i les seves relacions personals, podem afirmar que ens trobem davant d'un dels personatges més interessants de la Barcelona del segle xv, que caldrà continuar estudiant per tenir-ne una imatge més completa que la que avui en tenim.

APÈNDIX I

Carta de Joan Ramon Ferrer a Jordi de Centelles (Bolonya 1450)

Manuscrit 70 de la Biblioteca Universitària de Càller, f. 105v.-107r., inclosa dins dels *Consilia I* de Ferrer (1462). Tant el títol com algunes anotacions marginals són de mà de l'autor.

Epistola per Ioannem Raimundum Ferrarii nobili Georgio de Centillis, missa excusatoria super opusculo per dictum Ioannem ordinato De infortuniis cum consolatione sua, in cuius uersu, ibi «Non ergo iuuenis iuuenilia gaudia noui», dictus Georgius iocandi causa fecit apostillam: «quid de mulieribus dices, cum quibus concubueris et ex quarum altera filiam procrearis?». Quam quidem epistolam in primo processu super capitulorum ruptura per dictum Ioannem contra Antonium Vinyes et eius filiam ducto, dictus Ioannes exhibuit ad impugnandum et confutandum id, quid de impotentia et frigiditate dicti Ioannis calidissimi praetendebatur, quod per secundae filiae procreationem et ex uxore honesta factam proorsu extinctum fuit.

[1] Ioannes Raimundus Ferrarii clarissimo uiro domino Georgio de Centillis salutem plurimam dicit.

[2] Vt non satis urbanum opponendi modum relinquamus et ad facetias resque iocosas transeamus, magna dicendi copia consequi non possemus, acutissime uir, quantam in admirationem scholarem illum adduxeris, qui de suis infortuniis deplorationem quandam cum consolatione retinerit, propterea quod in illo quidem uersu: «Non ergo iuuenis iuuenilia gaudia noui», ei de illis duabus mulieribus cum quibus magnas uoluptates conceperit, et tandem ab altera filiam procrearit, obiectionem feceris. Cum enim te splendidissimi ingenii esse putet, praeclara uero ingenia non nisi de rebus obiectione dignis obiciant, tua autem opositio solutu perfacilis sit, non sine magna admiratione de tanto ingenio esse potest.

[3] Nam si per multas longasque aliorum iuuenum uoluptates, huius autem hanc quodam modo unam breuique reiectam, adeo quod Venereus habitus non dum generatus esset, quippe cum actum molestia magis quam uoluptas sequeretur, considerare uoles, facile intelliges nullo pacto de illis mulieribus obiiciendum

23. El mateix amic de Jeroni Pau que fou assistent de Joan Margarit l'any 1482 (VILALLONGA, M.: *Jeroni...*, I, 86).

esse, sin autem hanc quidem rem non respectiue sed absolute pensitare uolueris, satis cautum fuisse putat per ea quae paulo ante dixerat:

«Per magna pericula ponti
 Italiam repeto, iuuenum solacia pello
 Cuncta fere, studio dedor: fit id una uoluptas»,

ubi uerbum *fere* omnem obiectionem cessare facit, unde fortuna consolando subdit, dimitte quaerelas quas emittis eo, iuuenum quod nulla uoluptas pene tibi fuerit.

[4] Quas ob res, mi Georgi humanissime, te magnopere ex parte scholaris antedicti obsecro et obtestor ut in re tam indubitabili nequamquam dubitare uelis. Illud minime praetereundum esse reor, quod si quis hunc scholarem propter mulieres illas grauiter arguendum esse iudicauerit, non iniuste defendi posset, modo res plene agitata sit, adeo quod ex hac quidem re fortasse quippiam laudis eliciendum esse censebis, primum nanque scholaris iste, soli studio deditus, a mulieribus illis, quarum una tanta erat pulchritudine ut quemcunque quantumuis sanctum commouere posset, ad amores fuit prouocatus, et enim ei per famulum quemdam relatum fuit, quod mulieres illae grauiter molesteque ferebant ut eius iuuenilis flos cum uenustate, humanitate affabilitateque coniunctus absque consueta amorum uoluptate laberetur, quid fecisset adolescens sanguineae calidissimaeque naturae?, praesertim ubi maximae uoluptatis explendae copia sine ullo periculo et infamia uideretur.

[5] Itaque scholaris ardenti Cupidinis sagitta percussus accenditur iuniorem pulchrioremque sollicitat. Principio cum admiratione quadam reicitur, deinde admittitur, tandem in amore omnia praeter id, quod et extremum et turpissimum est, consequitur. Et id etiam forte fuisset assecutus si uoluptatem corpoream spirituali praetulisset. Altera autem, quae ab amico uehementissimo scholaris istius amabatur, ne tam opportuna uoluptatis expers esset, noctu nuda nudum scholarem in cubili aggreditur. Iste tanquam constans minime a tanta tentatione superatus, nequid inhonesti in amicum admitteretur, illam omnino repellit. Postridie de re ipsa amicum alloquitur, licentiam habet. Sequenti nocte, cum iterum inuaderetur, Venus celebratur. Illa tanto inflammatur amore, ut scholari aperiat mille uoluptatum uias, modo secum semel in ebdomada Veneri sacrificare uelit, Pallade aliquantulum praetermissa. Verumenimvero scholaris in tanta uoluptatum copia secum multum diuque repetens quantopere illa a religione christiana, philosophorum institutis ueraque gloria abhorrent. Et quod ea sine magna studii iactura prosequi non posset, et ita pro uilissima momentaneaue uoluptate preciosissimas perpetuasque amitteret uoluptates, peroptimo usus consilio instar Herculis, Eneae Platonisque, illa omnia reiecit et se totum in studium scientiamque conuertit.

[6] Cui quidem rei maximo fuerunt adiumento admirationes illae eloquentissimi grauissimique Platonis, qui mirari se plerunque dicebatur, quod cum iuuenes cura et artificio similes hominum bestias efficerent, non id potius currarent, ne bestiarum similes homines euaderent. Nec non scholaris iste memoriae redigebat, quae apud illum nostrum legerat Ciceronem, qui praeclare sic inquit: «Pertinet ad omnem officii quaestionem semper in promptu habere, quod quantum natura hominis pecudibus reliquisque beluis antecedit, illae nihil sentiunt nisi uoluptatem ad eamque trahuntur omni impetu; hominis autem mens dicendo alitur et cogitando semper ali-

quid aut inquiri aut agi uidentique et audiendi delectatione ducitur. Quin etiam si quis est paulo ad uoluptates propensior, caueat modo ne sit ex pecudum genere. Sunt enim quidam homines non re sed nomine, et si considerare uolumus quae sit in natura hominis excellentia et dignitas, intelligemus quam sit turpe diffluere luxuria et delicate ac molliter uiuere, quamque honestum, parce, continenter, seuerè, sobriè.» Nec sibi iuxta eundem Ciceronem consentaneum uidebatur qui inuictum se a labore praestitisset, eum uinci a uoluptate, ac etiam sibi illud Virgilianum occurrebat:

«Nam non ulla magis uires industria firmat
quam Venerem et caci stimulos auertere amoris.»

Nec sibi tunc philosophiae tam moralis quam legalis auditori ab aliquo uiciis irraetito, ut fieri plerumque solet (boni nanque satius uirtutum conseruationi quam aliorum repraesentationi student) obtuli uoluisset, quod ab illo diuino Aristotele scriptum est hoc modo: «Plerique, ad uerba philosophiae disputationemque conuersi, putant se philosophari atque ita uiros bonos fieri, aegrotos imitati qui uerba medicorum audiunt quidem diligenter, faciunt autem nihil ex his quae sibi praecepta sunt, ut ergo illorum corporibus non bene erit qui ita curantur, sic nec illorum animis qui ita philosophantur.»

[7] Haec omnia, splendidissime uir, quae de praedictorum amorum conceptione reiectioneque scripserim quando opus esset, idoneis testibus comprobari possent. Deinde scholaris iste qualiter quantumque libidine refrenari nobilitati tuae magis atque magis manifestum esse puto. Interim, ut nisi amores illi contingissent, fere omnes tam longam continentiam potius impotentiae naturali quam uirtuti tribuendam esse iudicassent.

[8] Qua propter, mi Georgi clarissime, si hanc rem peracute iuxta tui ingenii splendorem agitaueris, praesertim iuuenum conditione pensitata, quae etiam cum repulsis contumeliosis, damnis, periculis, maximis infamiis totalique temporis amissione, amores abiicere non possunt, profecto arbitraberis scholarem istum non modo excusatione dignum, uerum etiam in hac quoque re Venerea aliquali laude afficiendum esse. Quippe cum se poterit breui a tantis opurtunarum uoluptatum ille cebris liberare, et quanto maior illarum explendarum potestas sibi data fuit, tunc uehementior prorsus repudiare contendit, ut in uindictis sumendis est solitus facere.

[9] Haec sunt, mi Georgi politissime, quae pro scholaris istius defensione, naturali iure introducta et pro uoluptate quadam tibi afferenda, in presentiarum scribenda putauit. Parce tamen longitudini meae, quam si cum uoluptate utilitateque uolueris comperare, fortasse me breuissimum iudicabis.

[10] Illud humanitatem tuam rogo atque rogo, ut domino Francisco de Aretio, domino Andreae de Sicilia, domino Guarino Veronensi, doctissimis eminentissimisque uiris et domino Vicario, domino Ausiae Puyg, domino Andreae Sart, quibus quidem tribus communes has litteras omnino facias, et etiam omnibus scholaribus Neapolitanis Siculisque me plurimum commendare uelis.

[11] Si qua tibi grata exequi possim cum fiducia potes scribere, nam Ioannem tuum amantissimum in cunctis paratissimumque habebis.

APÈNDIX II

Carta de Ferran Valentí a Joan Ramon Ferrer (1462)

Manuscrit 73 de la Universitat de Càller, f. 59r.-59v., inclosa dins els *Consilia II* (1468).

Consilium Octauum in facto magnifici domini Ferrandi Valentini, cuius Maioricarum et domicelli legumque doctoris doctissimi, super materia collationis et legitimae inter fratres diuidendae et aliqui donaciones propter nuptias habebant, et una soror dotem et renunciauerat.

Magnifico uiro iureque consulto Johanni Raimundo Ferrario suo fratri primario.

[1] Ferrandus Valentinus Johanni salutem.

[2] Malo de iis quae me urgent ad te scribere ut consulas, quam de Aulo Gelio quasi actum fuerit aut omnino hac tempestate apud uos contingentibus. Rogo, mi Johannes, tuam sententiam dicas quantum res mea est et causa mea.

[3] Socer meus constituit filiae suae, uxori meae, pro dote duas mille ducas quinquaginta libras et totidem alteri sorori suae etiam filiae, quae tamen cum iurato uiro suo consentiente renuntiauit plus petere et dixit se dote ipsa contentam. Patet iste meus socer moritur, duobus filiis suis institutis, quibus aliqua prelegata dedit ultra, quia illo uiuente tempore matrimonii dictorum filiorum dederat uni eorum quattuor mille libras, alteri uero tres mille. Item in dicto testamento pro omni parte hereditate et legitima legauit utrique dictorum suarum filiarum ducen- ta. In quibus et in eo quod dederat tempore nuptiarum ipsas heredes instituit, filia quae dote contenta renuntiauerat, acceptat legatum et nihil dicit quantum renun- ciacione repellitur et in eo quod habuit, uidetur totam suam partem habuisse.

[4] Ego autem pro uxore mea ago ad supplementum. Videamus primo utrum donata filiis in uita patris contemplatione matrimonii ut supra, et dotes filiarum cum illis ducentis, quae illa quae renuntiauit habuit, numerabuntur cum reliquis bonis quae defunctus habebat tempore mortis, et de his omnibus detrahatur triens competens iis quatuor filiis, et posito quod legitima dictae filiae quae renuntiauit, dote contenta, sit maior quam dicta dos et dictum legatum ducentorum quae habuit, utrum illud plus ueniet per ius acriscendi alteri sorori uxori meae, quae ad supple- mentum agit, tantum an sibi et fratribus heredibus a patre institutis, an solis ipsis heredibus ut per renuntiationem uideatur patrem uoluisse solis heredibus acqui- sisse, uel qualiter fiet haec computatio et replectitio supplementi pro me citius quo patris.

Vale et me ama, VIII Kalendas Februarias.

APÈNDIX III

Resposta de Joan Ramon Ferrer a Ferran Valentí a (1462)

Manuscrit 73 de la Universitat de Càller, f. 59v.-61r., inclosa dins els *Consilia II* (1468).

Responsio litterarum receptorum:
Iesus.

[1] Ioannes Raimundus Ferrarii Ferrando Valentino salutem.

[2] Hodierno die litteras tuas suscepi humanissimas michi pergratas perque iocundas, adeo ut licet alios iuris peritiores consultos fuisse uoluisssem, tamen quam primum, posteaquam de re tua agebatur et hoc onus mihi iniungere uoueris, omnibus post habitis, quae intra manus uersabantur, in dubia ipsa de quibus consulis omne studium operamque conuerti. Iam ad rem ipsam uenimus. Primum igitur dubium de quo quaeritur est utrum donata filiis per patrem in uita sua matrimonii gratia ut donationes propter nuptias et filiarum dotes cum illis docentis quae filia renuncians in testamento habuit, conferenda sint, ut de his simul et de illis quae pater defunctus tempore mortis habebat, triens quattuor filiis competens detrahendus sit. Mea quidem sententia talis collatio facienda est: nisi pater expresse aliter prouidisset ut in *Auct., De trien. et semi., § Illud quoque, CL., I, Coll. III*, casus expressus est, ubi late per Iacobo de Bel. et in *Auct., Ex testamento, C., De collat.*, quae ex dicto § *Illo quoque* desumitur, et in *Cy., Bartolus, Baldus et Salicetus Ffranciscusque de Ramponibus* scribunt latissime. Item in leg. *Quantum nouella, C., De inoff. testa.*, et ibi doctores, praesertim Baldum VII praeclaras litteras in materia collacionis ponentem uideas omnino. Ab huiusmodi collacione facienda dicta ducenta in testamento dictae filiae renuncianti legata etiamque filiorum praelegata. In casus positione memorata excipio, nam licet in legitimam imputentur tamen cum de numero relictorum et non datorum inter uiuos sint, non ueniunt conferenda, ut leg. *Siqua fideicomissorum* et ibi Baldus, *C., Fam. her.*, et in leg. *A patre*, et leg. *Filiam* et leg. *Illud* et ibi, glossa I, et *Cy. op. I*, et Bartholus Salicetus, *C., De collat.*

[3] Ad hoc faciunt quae per doctores in dicto § *Illud quoque* et in dicta *Auct., Ex testamento*, recitantur, praesertim si dicta filia non titulo utili sed particulari dicta ducenta receperit, adeo quod tunc ne dotem quidem suam conferre teneatur. Vt in dicta leg. *A patre*, casus est manifestus et in glossa et doctoribus; et idem de altera filia, uxore tua, si titulo particulari sua ducenta legata petierit arbitror esse dicendum, ueniens enim titulo singulari conferre non tenetur; ut leg. *finali, ff., De coll. do.*, quae una de regulis, in materia collacionum est, ut per glossam et Baldum in dicta leg. *A patre, C., De coll.*, et per Baldum in dicta leg. *Quantum nouella*, in VIIª regula, *C., De inoffi. te.* habetur expresse demum in quibus rebus ius legitimae Trebellianicaeque consistat et ex quibus detrahendum sit plene per canonistas in *C., Raimundus, De testa.*

[4] Qua propter dictas donationes propter nuptias et dotem filiae uniuersaliter succedentis non auctoritate dotem filiae, quae renunciauerat titulo particulari uenien-

tis nec dictorum ducentorum legata nec filiorum prelegata conferenda puto triens tamen ex defuncti bonis et dictis rebus contrahendis detrahendus non inter omnes quattuor, sed inter duos filios et filiam uxorem tuam distribuendus est, nec filia quae renunciauit propter eius renunciacionem in dicto triente partem consequetur dum tamen cum iuramento talem renunciacionem fecerit per C., II, De pac. li. VI et ibi canonistae et in C., Cum contingat, De iure, per doctores, et in C., Licet, eodem titulo li. VI et per Baldum in leg. Si quando, § Illud, De inoff. testa., notabili primo, nam sine iuramento secus esset; ut in dicto § Illud et ibi per Baldum habetur expresse.

[5] Tempestiuum est ut ad secundum dubium transeamus, ubi quaeritur an si legitima filiae, quae patri renunciauit dote contenta maior quam dicta dos et dictorum ducentorum legatum sit, illud maius alteri filiae uxori tuae, quae tantum ad supplementum agit, accrescat an sibi et fratribus heredibus patre institutis, an solis ipsis heredibus, ut per renunciacionem ipsam pater solis heredibus acquirere uoluisset uideatur. In qua quidem quaestione dicendum puto iuri accrescendi locum non esse, nam portio filiae renunciantis propter renunciacionem iuratam nulla est, quippe cum pro mortuam quoad ipsam legitimam habeatur, et id per rationem leg. I, § Si pater, ff., De comuni., Cum eman. liber numerus enim liberorum non naturaliter sed ciuilitate appellatur, dum meratque (?) nos ad intellectum iure referendo, ut dicit Baldus in *Auct. nouissima, C., De inoffi. te.*, in quaestione VI, cuius dicta ibi, et in quaestione IV et V, ad nostram quaestionem plurimum faciunt, ex quibus consequens est dicere quod illud plus accrescere legitime non dicitur, sed primo bonorum paternis inesse et ita facientem esse maiorem, qui inter ipsos tres modo uenit diuidendus.

[6] Et haec quaestio mihi non magnam dubitationem faceret, sed illa: quando soror uni fratrum praesenti recipientique hereditatem renunciauit paternam et quaereretur an sibi soli an sibi aliisque accrescat. In qua quidem quaestione Dy. consulit quod omnibus, in consilio tertio quod incipit In testamento domini Alberti, quod Baldus uerum esse putat, nisi praesumptio donacionis in recipientem collatae aparet, ut leg. In aedibus, § Veluti, ff., De donat., et leg. Creditori in secunda glossa, C., De pac., et hoc tenet expresse Baldus in leg. Pactum, C., De collat., quaestio VIII, et pro hoc iure casus in leg. I, C., De natural. liber., ubi Baldus eleganter notat quod pactum reffutatorum sicut renunciatio iura sequentibus aperit et huius quaestionis decisio ad apertam tui secundi dubii dilucidacionem facit quam plurimum.

[7] Quare mihi omnia praedicta consideranti et animo rationeque lustranti uisum est ut ex omnibus defuncti bonis, deducto aere alieno funerisque impensa, iuxta legem *Papinianus*, glossa quarta, ff., De inoffi. testa., quod enim alii de seruorum libertate, donatorum deductione, dicitur per glossam quartam, *Prohibemus*, in *Auct., De trien. et semi.*, coll. III^a, corrigitur, ut Bartolus in dicta glossa quarta, refert, et ex donatis matrimonii contemplatione ipsis duobus filiis et ex dote alterius filiae uxoris tuae, si titulo utili gaudere uoluerit, cum dictis defuncti bonis collacione coniunctis triens detrahendus sit, et inter dictos filios duos et filiam uxorem tuam aequa portione diuidendus, dum tamen uxori tuae dictorum ducentorum legatum in legitimam imputetur, etiamque si illa in collacionem non ueniret, eo quod uxor tua

titulo particulari pro suo ducentorum legato dumtaxat usa esset; nam ut donaciones propter nuptias, ita dotes a patre profertae in legittimam imputatur, ut in dicta leg. *Quantum nouella* est expressum, nisi pater dictas dotes sibi et heredibus suis stipulatus sit; ita quod dos filiae non consolidetur, nam tunc dos non imputatur in legittimam, nisi heredes patris filiae stipulacionem remittant, id est ius stipulacionis cedant, ut leg. *Vxorem, § Pater naturalis, ff., De leg.*, nemo dubitat quin in legittimam debeant imputari.

[8] Et haec sunt, colendissime uir, quae super dubiis de quibus consulis impresentiarum mihi dicenda esse uideantur, saluo semper aliorum doctiori grauiorique consilio, quae si plenius examinata expecieris ueniam dabis, et causarum orandarum tractationem et operis *De uita et laudibus Virginis Mariae*, compositionem metricam pro excusatione mea, tibi ante oculos collocabis. Donatus tuus super Terentio iam in calce est, deinde Aulus Gellius si haberi poterit transcribetur.

Vale et me ama et dominum Anthonium Busquets super rerum mearum gestione diligenti sollicitum facias, et si opus fuerit dirigas, et me domino Barthomeo Verí commendes quam plurimum.

Ex Barchinona VII Idus februarii, MCCCCLX° secundo.